

Симоненко О.В.

Інформаційно-комунікаційні основи демократичної трансформації українського суспільства

*Симоненко Олена Василівна, кандидат політичних наук, науковий співробітник відділу політичного аналізу
Служби інформаційно-аналітичного забезпечення
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, м. Київ, Україна*

Анотація: У статті розглядається сучасна інформаційно-комунікаційна ситуація в Україні та фактори, що визначають її розвиток в демократичній трансформації українського суспільства. Здійснено описання тенденцій впливу інформації на модернізаційні процеси. Проаналізовано головні проблеми інформаційно-комунікаційного забезпечення в Україні в умовах транзитивного переходу до демократичного суспільства, коли сучасні медіа відкривають принципово нові можливості для вільного поширення інформації, масового інформаційного обміну і комунікації, формуючи новий тип демократичного суспільства та нову політичну культуру. Робиться висновок про те, що інформаційно-комунікаційний чинник відіграє функцію каталізатора соціокультурної трансформації та взаємодії по осі «влада-суспільство-мас-медіа», а політико-культурна парадигма державної інформаційної політики виступає як сукупність перетину політики державної влади, громадянського суспільства і мас-медіа.

Ключові слова: *Україна, демократична трансформація, інформація, інформаційно-комунікаційний розвиток*

Нова епоха дає нові можливості доступу до інформації. Україна зробила свій вибір, взявши курс на інтеграцію у світове інформаційне співтовариство. Цей вибір ми підтверджуємо підтримкою міжнародних зусиль відповідною інформаційною політикою, просуванням інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління, освіту, культуру, охорону здоров'я, ділову сферу, удосконаленням законодавства й інших способів. До того ж, в сучасному суспільстві з усіх видів духовно-психологічного впливу на перший план висувається інформаційна влада. Інформаційна влада, і насамперед, її головні носії – засоби масової інформації, є складовою частиною механізму функціонування демократії, а також її ціннісних підвалин, демократичного ідеалу. До сутнісних характеристик інформаційної політики нашої держави відносимо, також, з'ясування рольової функції інформаційного чинника у формуванні політичної культури українського суспільства, який ґрунтується на тому, що засоби масової інформації і комунікації виступають самодостатнім суб'єктом інформаційної політики, відіграють значну роль у складних процесах формування суспільної думки та масової свідомості, сприяють подоланню політичної фрагментарності українського суспільства та становленню на цій основі громадянської політичної культури як елемента політичного розвитку України.

Метою роботи є обґрунтування важливості інформаційно-комунікаційної складової в сучасній політиці України. А також, розгляд проблем, які супроводжують демократичну трансформацію українського суспільства в контексті даної проблематики.

Автор відзначає, що при модернізації суспільства важливу роль відіграє її інформаційно-комунікаційна складова, оскільки нині, насамперед, від неї залежать соціальна поведінка, інтегрованість суспільства та психологічна стабільність особистості. Крім того, у сучасний час володіння інформаційними ресурсами й технологіями розглядається як основний чинник розвиненості та могутності будь-якої держави. Інформаційно-комунікаційний чинник відіграє функцію каталізатора соціокультурної трансформації та взаємодії по осі «влада-суспільство-мас-медіа», а політико-культурна парадигма державної інформаційної політики виступає як сукупність перетину політики державної влади, громадянського суспільства і мас-медіа. Тому ефективна й високотехнологічна національна інформаційна сфера є нині фундаментальним чинником політико-

економічної та соціокультурної модернізації українського суспільства, розбудови міцного, консолідованого соціуму, дотримання інформаційно-психологічної безпеки громадян та держави. Це, а також колосальний просвітницько-виховний потенціал формує один з пріоритетів гуманітарного розвитку України - формування чіткої й збалансованої стратегії державної інформаційної політики.

Сьогодні соціальна, економічна і політична модернізація суспільних відносин, трансформаційні процеси, які проходять в сучасній Україні, приводять до життя широке коло проблем, які вимагають теоретичного осмислення і практичного вирішення. Тому постає об'єктивна необхідність системного описання тенденцій впливу інформації на процеси, які пов'язані з демократичною трансформацією українського суспільства, яке, в свою чергу, може слугувати основою для кардинального підвищення ефективної діяльності сучасних політичних лідерів. Адаже у період становлення політичної системи, її модернізації, реструктуризації, при перманентності процесу оновлення правового поля, у якому має відбуватися функціонування інститутів політичної системи та громадянського суспільства, що ми спостерігаємо сьогодні в Україні, особливо зростає роль інформаційно-комунікаційного фактора.

В Україні вивчення цих питань розпочалося у 90-х роках минулого століття. Багато українських політологів та науковців, аналізуючи інформаційно-комунікаційний чинник у трансформації і модернізації сучасного українського суспільства, пов'язують його основні функції, типи і характер прояву з політичними лідерами. З такої точки зору певний інтерес викликають роботи В. Андрущенко, Д. Видріна, М. Головатого, В. Журавського, Ю. Зушика, І. Кураса та багато інших. Особлива увага у вітчизняній науці приділяється ролі засобів масової інформації в перетворенні суспільства. М. Вершинін, Р. Каложний, З. Партико, О. Рубанець розглядають засоби масової інформації з погляду політичної комунікації, їх ролі в політичному процесі, формування інформаційної еліти в Україні, ролі ЗМІ у виборах, у процесі державного будівництва. Також розглядаються ЗМІ як інструмент формування суспільної свідомості в умовах становлення державності.

Також в різних аспектах фахівцями аналізується інформаційна безпека особистості, суспільства і держави. Методологічні аспекти інформаційної безпеки розглядають О. Литвиненко, О. Нестеренко, І. Чиж, Ф. Уєб-

стер. Інформаційно-психологічне протиборство в сучасних умовах аналізують В. Бебик, Г. Почепцов, А. Чічановський, В. Шкляр. Зокрема, цікавими є висновки цих учених про інформаційно-психологічний захист, як фактор збереження політичної ментальності нації.

Представлений у роботі аналіз поняття та феноменів демократичної трансформації спирається на науковий доробок, також, таких дослідників, як Є. Головаха, В. Горбатенко, А. Кудряченко, М. Розумний та інші. У роботах цих та багатьох інших фахівців концептуалізуються трансформаційні процеси на посткомуністичному просторі, осмислюється їх сутність, рушійні сили, механізми, реальні та перспективні результати тощо.

Комплексно розкрито глобальні трансформації систем масової комунікації як нового фактора міжнародних відносин кінця ХХ століття в працях О. Зернецької. Проблему розвитку комунікаційних систем епохи формування глобального суспільства аналізують В. Горвий, О. Онищенко.

Виходячи із положення про інформаційно-комунікаційний чинник демократичної трансформації, звернемося до аналізу його феноменів в Україні. Як відзначають вітчизняні дослідники, в сучасну інформаційну добу одну з провідних ролей у демократичній трансформації українського суспільства та у формуванні його політичної культури відіграють засоби масової інформації, доносячи до населення інформацію про політичні знання, соціальні і культурні цінності, формуючи таким чином відповідну політичну поведінку. Загальновідомо, що в наш час ЗМІ справляють найбільш вагомий вплив на суспільну свідомість. Через здатність швидко і майже тотально охоплювати найбільш широкі аудиторії ЗМІ можуть трансформувати традиційну систему духовного виробництва, і сьогодні у розвинених суспільно-політичних системах панує теза, що ті, хто володіє ЗМІ, володіють громадською думкою. Отже, засоби масової інформації являються важливим та багатофункціональним інститутом політичної комунікації сучасного суспільства. Характер та спрямованість ЗМІ стали важливими політичними та ідеологічними факторами суспільного розвитку, політичних й електоральних процесів.

В свою чергу, посилення ролі і значення засобів масової інформації є важливою складовою розбудови в Україні громадянського суспільства, гарантування свободи слова, можливість об'єктивного і неупередженого висвітлення реальної суспільно-політичної ситуації. ЗМІ виступають як елемент громадянського суспільства, з одного боку, та як інструмент зв'язків влади з громадськістю, з іншого.

Щодо тенденцій розвитку Інтернету в Україні та його впливу на розбудову громадянського суспільства, то ми поділяємо наукові підходи фахівців, які наголошують на важливості цього джерела інформації. У той самий час впровадження новітніх технологій, Інтернету можуть відігравати подвійну роль – слугувати могутнім засобом розширення творчих можливостей людини, інститутом позитивних суспільних перетворень і, одночасно бути джерелом виникнення і нарощування небезпечних для суспільства негативних тенденцій. Ця суперечливість феномену Інтернету, який дедалі активніше впроваджується в усі сфери суспільного життя,

робить надзвичайно необхідною розробку і введення в практику законодавчих норм і правил, які регулюватимуть його функціонування. В процесі цього обов'язково треба враховувати складність цього завдання, небезпеку під час виконання його антидемократичних рішень, які можуть відкрити простір для невиправданої регламентації всесвітньої мережі, що завдасть шкоди демократії під видом її захисту.

В свою чергу, завдяки новітнім інформаційним технологіям, Інтернету в Україні істотно зростає ступінь особистої свободи індивіда. Дедалі ширша інтернетизація сучасної України позбавляє політичних лідерів монополії на інформацію, яка завжди була одним з основних ресурсів влади. З розвитком всесвітньої мережі розширюється «сфера суспільного» і, зокрема, сфера доступної уваги громадськості політики і політичної інформації. В процесі цього Інтернет перетворює людину з пасивного об'єкта інформування не тільки в активного, самостійного суб'єкта відбору плюралізованої маси інформації, а й у повноправного учасника самого процесу розповсюдження інформації, яка практично не піддається зовнішньому контролю і регулюванню. Даючи змогу індивіду одержувати надзвичайно швидкий, практично не обмежений і позбавлений від втручання посередників доступ до різних джерел інформації, всесвітня мережа надає всебічного розвитку громадянину, обумовлює децентралізацію влади, сприяє послабленню вертикальних, ієрархічних моделей соціальної організації і подоланню відстороненості мас від повсякденного політичного процесу. В той самий час багатократно зростають можливості розширення і зміцнення системи горизонтальних громадських зв'язків. Залучаючись до новітніх комунікаційних технологій, рядові громадяни України одержують виключно ефективний засіб самовдосконалення, самоорганізації, в тому числі, політичної самореалізації, яка дозволяє активізувати їхню участь у громадсько-політичному житті. Також, громадяни України дедалі активніше опановують нові форми комунікацій, зокрема «соціальні медіа», тобто в Україні стрімко формується масова Інтернет-аудиторія та специфічне «мережеве» соціокультурне середовище, що за своїми основними параметрами буде подібним до таких у розвинених країнах.

В даному контексті також слід зауважити, про те що новим напрямком інформаційної роботи органів влади незалежної України є вивчення громадської думки з різних питань соціально-економічного, політичного тощо, життя суспільства; система привселюдного інформування громадян про діяльність державних органів. В свою чергу, інформаційне забезпечення, є базою на якій будується управлінська діяльність державного апарату незалежної України.

Проте існують і проблеми інформаційно-комунікаційного забезпечення в Україні в умовах транзитивного переходу до демократичного суспільства. коли сучасні медіа відкривають принципово нові можливості для вільного поширення інформації, масового інформаційного обміну і комунікації, формуючи новий тип демократичного суспільства та нову політичну культуру. Наприклад, інформаційна компонента комунікаційного процесу обумовлена тією обставиною, що в сучасних умовах, в Україні, оновлення структури потреб випе-

реджає модернізацію засобів виробництва, технологій, що призводить до відриву соціокультурного середовища від економічного, посилює напругу в суспільстві. Цей розрив збільшується в результаті інтенсивної міжкультурної взаємодії, обміну життєвими стандартами. Причиною такої деформації, окрім інших факторів, є розрив між прикладною інформацією, котра забезпечує технологічні зрушення, професійно-кваліфіковану оснащеність кадрів, і розважально-рекламною інформацією.

У найбільш загальному плані, інформаційна демократія представляє ідеальну гіпотетичну модель політичної складової майбутньої цифрової епохи і заснована на цінностях інформації в поєднанні з «соціалізованими» технологіями автоматизації і комунікації, що означають вільний доступ кожного громадянина до будь-якої суспільно-політичної інформації, дійсне право та реальну можливість розпоряджатися всіма благами як глобального, так і локального суспільства та брати участь в ухваленні важливих політичних рішень. «Розширення доступу до інформації, у цілому, створює лише умови для позитивного вирішення актуальних суспільних проблем. Реалізація цих умов залежить від цілого ряду чинників, серед яких чи не найважливішим залишається рівень зрілості суспільства, рівень розвитку користувача» [6, с. 7-8]. На думку автора, перевагу необхідно віддавати прикладному інформаційному обміну з метою створення нових економічних, соціальних, виробничих, політичних технологій, орієнтованих на ефективну, конструктивну взаємодію акторів політичного процесу, формування у них орієнтацій на професіоналізм, адекватних реаліям і національним інтересам України.

До того ж, українські дослідники роблять висновок про «відсутність у багатьох сегментах вітчизняного медіа-ринку об'єктивних умов для функціонування економічно незалежних засобів масової інформації», констатують «майже повну несформованість повноцінного ринкового конкурентного середовища ЗМІ» [6, с. 27].

В цьому контексті, слід звернути увагу на незалежні ЗМІ як інституту громадянського суспільства. На думку автора, для подальшого їх розвитку потрібно здійснити чимало кроків, однак при цьому необхідно унеможливити державне втручання в діяльність медіа. Держава мусить мати власну, прозору, публічну та системну інформаційну політику, базовими принципами якої мають бути дотримання демократичних цінностей. В той же час, інформаційний ресурс, як і всі інші, вимагає управління. Це має вирішувати інформаційна політика, яку українська держава здійснює за допомогою розробки законодавства.

Слід зазначити, що Україна посідає одне з провідних місць у СНД за кількістю законів щодо діяльності масмедіа спрямованих на розширення гласності та поінформованості суспільства. В цьому контексті, звертає на себе увагу також той факт, що із прийняттям Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» № 537-V від 09.01.2007 р., розбудову інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх ІКТ в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів державної влади

та органів місцевого самоврядування, визначено як один із стратегічних пріоритетів державної політики України. А серед головних напрямів піднесення інформаційного суспільства особлива увага приділяється електронному врядуванню. Головним завданням електронного врядування є сприяння побудові сучасної конкурентоспроможної економіки та підвищення рівня та якості життя населення України шляхом впровадження сучасних і перспективних ІКТ в усі сфери життєдіяльності країни та її населення. Одним із пріоритетів програми є формування в країні системи «Електронний уряд».

На думку дослідників О. Онищенко, Л. Дубровіної, В. Горового: «У нашій країні існують реальні перспективи запровадження електронного врядування, що за умови активного впровадження в життя суспільства, крім виконання свого основного завдання – демократизації, удосконалення дієвості управлінської діяльності, – сприятиме і наочній ілюстрації уявлень про владу і внутрінаціональної громадської думки, і зарубіжної, і певною мірою стимулюватиме об'єднання інформаційних ресурсів у загальнодержавному масштабі. Його наслідком буде «відкритість та прозорість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; економія часу та матеріальних ресурсів; підвищення якості надання адміністративних послуг» [6, с. 46-47]. Отже, «експертиза» українського інформаційного законодавства, свідчить про те, що нормативно-правова база функціонування інформаційної сфери є досить розвиненою.

Отже, незважаючи на об'єктивні проблеми, пов'язані з фінансово-економічною кризою, динаміка розвитку інформаційних відносин в Україні протягом останніх років є стабільно позитивною, і це можна вважати сталою тенденцією, що має бути збережена та посилена в найближчому майбутньому. Інформаційна політика в умовах трансформаційних процесів стала пріоритетом політичного, економічного та соціокультурного розвитку України. На погляд автора, поширення інформаційно-комунікативних технологій в усіх сегментах українського суспільства складатиме підґрунтя для становлення інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання, інтеграції України в глобальне співтовариство, утвердження демократичних цінностей та прав людини, відкритості діяльності влади, зміцнення добробуту громадян України.

Таким чином, можна констатувати, що інформаційно-комунікаційна політика нашої держави перебуває на етапі прогресивної еволюції, реалізації подальших масштабних і якісно нових завдань, до яких належить: утвердження критичної маси перетворень, поліпшення інвестиційного клімату у сфері інформації і комунікації, ефективність інноваційної складової інформаційної сфери, усунення структурних деформацій і забезпечення відкритості інформаційної діяльності та інтегрування у міжнародний та європейський інформаційний простір. А передумовою успішності, в незалежній Україні, суспільного самоусвідомлення і самопроекування є розвиток комунікативних мереж соціуму та звільнення їх від контролю з боку структур влади та будь-якого монополізму в політичній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка публік рилейшнз: монографія / В.М. Бебик. - К.: МАУП, 2005. - 440 с.
2. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С. Вершинин. - СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2001. - 253 с.
3. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія. - К.: Видавничий центр «Академія», 1999. - 240 с.
4. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф.М. Рудич. - К.: Парламентське вид-во, 2006. - 412 с.
5. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька. - К.: Освіта, 2002. - 351 с.
6. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, В.М. Горовий; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. - К.: НБУВ, 2011. - 224 с.
7. Калюжний Р.А. Інформаційна культура / Р.А. Калюжний. - Ірпінь: Національний ун-т ДПС України, 2007. - 254 с.
8. Кудряченко А.І. Культурно-цивілізаційний простір Європи і України: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку [кол. моногр.] / кер. авт. кол. А.І. Кудряченко; НАН України, Ін-т європ. дослідж. - К.: Ін-т «Україна», 2010. - 404 с.
9. Литвиненко О.В. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України: монографія / О.В. Литвиненко, І.Ф. Бінько, В.М. Потіха. - К.: Чорнобильінтерінформ. - 47 с.
10. Партико З.В. Теорія масової інформації та комунікації / З.В. Партико. - Львів: Афіша, 2008. - 290 с.
11. Розумний М.М. Ідея і нація в інформаційну епоху. / М.М. Розумний. - Х.: Майдан, 2006. - 340 с.
12. Рубанець О.М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: монографія / О.М. Рубанець. - К.: ПАРАПАН, 2006. - 420 с.
13. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер; пер. с англ. М.В. Арапова / под ред. И.В. Маньхиной. - М.: Аспект-Пресс, 2004. - 400 с.
14. Чічановський А.А., Шкляр В.І. Політика. Преса. Влада. / А.А. Чічановський, В.І. Шкляр - Київ-Москва: Слов'янський діалог, 1993. - 68 с.
15. Чиж І.С. Україна: шлях до інформаційного суспільства / І.С. Чиж. - К.: Либідь, 2005. - 119 с.
16. Barber J. The pulse of politics: Electign Presidents in the Media Age. - N.Y., L.: Plenum, 1980. - 349 S.
17. Hosle Vittorio. Moral und Politik: Grundlagen einer politischen Ethik fur das 21. Jh. - Munch.: Beck, 1997. - 1216 S.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bebik V.M. Information and communication management in a global society, psychology, technology, technology public relations: monograph / V.M. Bebik. K: AIDP, 2005. - 440 p.
2. Vershinin M.S. Political Communication in the Information Society. / M.S. Vershinin. St. Petersburg. Pub. Mikhailov V.A., 2001. - 253 p.
3. Gorbatenko V.P. The strategy of modernization of society, Ukraine and the world at the turn of the millennium. Monograph. - K. Publishing Center "Academy", 1999. - 240 p.
4. Civil society in modern Ukraine: specific formation, trends / ed. F. Rudych. - K: Parliamentary publishing house, 2006. - 412 p.
5. Zernetska O.V. Global development of mass communication and international relations / O.V. Zernetska. - K. Education, 2002. - 351 p.
6. Integration of Ukraine into the world community in the context of library information technology / O.S. Onishchenko, L.A. Dubrovin, V.M. Gorovoy; National Academy of Sciences of Ukraine, Nat. libr. of Ukraine navtd after V.I. Vernadsky. - K: NBUV, 2011. - 224 p.
7. Kalyuzhnyy R.A. Information Culture / R.A. Kalyuzhnyy. - Irpen National University of STS of Ukraine, 2007. - 254 p.
8. Kudryachenko A.I. The cultural and civilizational space of Europe and Ukraine, especially the formation and development tendencies [col. Monograms.] / supervisor. com. col. A.I. Kudryachenko; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Europe. resear. - K: Inst "Ukraine", 2010. - 404 p.
9. Litvinenko O.V. Information Space as a factor of Ukraine's national interests: Monograph / O.V. Lithuanenko, I.F. Bin'ko, V.M. Pikhota. - K: Chornobylinterinform. - 47 p.
10. Partyko Z.V. Theory of Media and Communications / Z.V. Partyko. - Lviv: Posters, 2008. - 290 p.
11. Rozumnyii M.M. X, Maidan, 2006. - 340 p.
12. Rubanets O.M. Information society: cognitive Postnonclassical creative research: monograph / O.M. Rubanets. - K: PARAPAN, 2006. - 420 p.
13. Webster F. Theories of the Information Society / F. Webster; Trans. from English. M.V. Arapova / ed. I.V. Manyhina. - Moscow: Aspect Press, 2004. - 400 p.
14. Chichanovskyy A.A., Shkliar V.I. Politics. Press. Power. / A.A. Chichanovskyy, V.I. Shkliar. - Kyiv Moscow: Slavic dialogue, 1993. - 68 p., 1993. - 68 p.
15. Chyzh I.S. Ukraine: the Way to the Information Society / I.S. Chyzh. - Kyiv: Lybid, 2005. - 119 p.

Symonenko O. Informative and Communicative Foundations of Democratic Transformation of the Ukrainian Society

Abstract. The article examines modern informative and communicative situation in Ukraine, as well as factors, which determine its development in democratic transformation of the Ukrainian society. The description of tendencies of information influences on modernization processes has been conducted. The article also analyses the main problems of informative and communicative supply in Ukraine in condition of transition to democratic society when modern media open new possibilities in the main in essence for free dissemination of information, mass informative exchange and communication, forming new type of democratic society and new political culture. The conclusion consists in the fact that informative and communicative factor plays the role of catalyst of social and cultural transformation and interaction on the axis "government – society – mass media", where political and cultural paradigm of governmental informative policy plays the role of intersection of the governmental policy, society and mass media.

Keywords: Ukraine, democratic transformation, information, informative and communicative development

Симоненко Е.В. Информационно-коммуникационные основы демократической трансформации украинского общества

Аннотация. В статье рассматривается современная информационно-коммуникационная ситуация в Украине и факторы, определяющие ее развитие в демократической трансформации украинского общества. Описаны тенденций воздействия информации на модернизационные процессы. Проанализированы главные проблемы информационно-коммуникационного обеспечения в Украине в условиях транзитивного перехода к демократии, когда современные медиа открывают принципиально новые возможности для свободного распространения информации, массового информационного обмена и коммуникации, формируя новый тип демократического общества и новую политическую культуру. Делается вывод о том, что информационно-коммуникационный фактор играет роль катализатора социокультурной трансформации и взаимодействия по оси «власть-общество-СМИ», а политико-культурная парадигма государственной информационной политики выступает как совокупность пересечения политики государственной власти, гражданского общества и масс-медиа.

Ключевые слова: Украина, демократическая трансформация, информация, информационно-коммуникационное развитие